

A történelmi Torontál vármegye Párdányi járásának etnikai és vallási viszonyai

I. rész

Előszó

Torontál vármegye a történelmi Magyarország 63 vármegyéje¹ közül 1910-ben a negyedik legnagyobb kiterjedésű vármegyének számított.² Területe 9903 km² volt. Ugyanakkor a vármegyéhez „kötődött” a tőle független – azzal közjogi értelemben azonos jogállással rendelkezett – Pancsova (Панчево/Pančevo) törvényhatósági jogú város, amelynek területe 113 km²-t tett ki. A dualizmus korában (1867–1918) a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal is elkülönítette a vármegyék és a törvényhatósági jogú városok értékeit. Pancsova törvényhatósági jogú város statisztikai adatait – Torontál vármegye mellett – külön közölték, Nagybecskerek (Зрењанин/Zrenjanin) és Nagyikinda (Кикинда/Kikinda) rendezett tanácsú városok értékeit pedig végül a tizennégy járás adataival összesítették.

Torontál vármegye határai Szegedtől a mai szerb fővárosig, Belgrádig (Београд/Beograd), hosszasan elnyúló, lapályos síkvidéken húzódtak, ahol csak a Deliblát homokbuckái képeztek jelentősebb „magaslatot”. A táj egyhangúsága ellenére a térség az ország egyik „éléstára” volt.

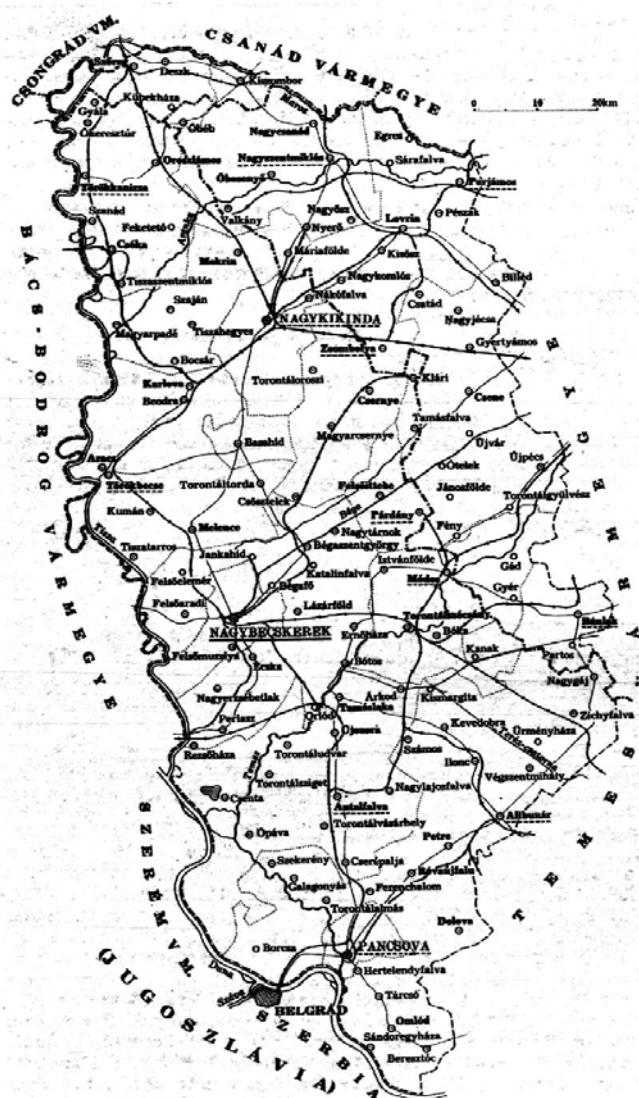
Gabonanövények (búza, zab, árpa), de különösen kukorica („tengeri”) termesztésére kiválóan alkalmas vidék.

A történelmi Torontál vármegye az 1910. évi magyar népszámlálás idején két rendezett tanácsú városra (Nagybecskerek és Nagyikinda) és tizennégy járásra – ezeken belül 210 településre – tagolódott. A járasok közül az egyik volt a tizenhárom településnek otthont adó Párdányi járás, amely „elegyesen” szerbek, németek, magyarok és románok által lakott térség volt.

Jelen tanulmány szerzője arra tesz kísérletet, hogy – egyedülálló módon a magyar, szerb (jugoszláv) és román népszámlálások településsooros adatai segítségével – bemutassa a történelmi Torontál vármegye egykori Párdányi járásának etnikai (anyanyelvi-nemzetiségi), illetve felekezeti statisztikai adatait. Továbbá feladatául tűzte ki, hogy vázlatos áttekintést adjon az egyes „történelmi” települések népesedéstörténetéről is. A járás szerbek, németek, magyarok és románok által lakott térség volt, ezért a tanulmány jobbra e négy népcsoport betelepülését, statisztikai adatait, valamint a németek eltűnésének „kálváriáját” ismerteti. Jelen munka nyomon követi az

¹ Közvetlenül a trianoni békeszerződés aláírását megelőzően a magyar Szent Korona országainak területe 325 411 km² volt. A legnagyobb „alkotóelem”, a Magyar Királyság területe 282 849 km² kiterjedésű volt. A Magyar Királyság 63 vármegyét és 26 törvényhatósági jogú várost ölelt fel. A második alkotórész a magyar Szent Korona országainak sorában Horvát-Szlavónország volt. Területe 42 541 km²-t tett ki. Területén nyolc vármegye és négy törvényhatósági jogú város helyezkedett el. A harmadik „közjogi alkotóelem” a „Corpus Separatum”, vagyis „Fiume város és kerülete” volt. Ezt a 21 km² kiterjedésű, speciális jogállású közigazgatási egységet szokták a „laikusok” tévesen a 64. magyar vármegyének tekinteni. EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: *Magyarország közjogi alkotórészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Különlenyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából.* Hornyánszky Viktor Részvénytársaság, Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1928. 5. p.

² Ha a vármegyék és a hozzájuk kötődő törvényhatósági jogú városok területét összesítenénk – habár nem szokás –, akkor Torontál vármegye az ötödik helyre szorulna vissza a képzeletbeli rangsorban. Ennek oka, hogy a szomszédos Bács-Bodrog vármegye (8834 km²) és a hozzá egykoron kötődött négy törvényhatósági jogú város – Baja, 87 km², Szabadka (Суботица/Subotica), 974 km², Újvidék (Нови Сад/Novi Sad), 159 km², illetve Zombor (Сомбор/Sombor), 308 km², összesen 1528 km² – együttes területe (10 362 km²) meghaladta Torontál vármegye és Pancsova „összevont” területét (10 016 km²).

A történelmi Torontál vármegye területe (1910) a délszláv–román határkorrekció után (1924)¹

Forrás: Magyarország régi térképeken: http://hungary-maps.myhonet.com/images_content/vm54.jpg (Letöltés ideje: 2017. február 2.)

¹ A térképen szereplő „Jugoszlávia” kifejezés csak 1929. október 3-án lett hivatalosan az ország neve. Addig a délszláv államot Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak hívták. JUHÁSZ JÓZSEF: *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története.* Aula Kiadó, Budapest, 1999. 59., 335., 337. pp.

³ Torontál vármegye a trianoni békeszerződés (1920. június 4.) jogilag fennálló 14 járását 1878-ban létesítették, miután előbb a határőrvidék bizonyos részeit, utóbb pedig az ún. Nagyikindai kiváltságos kerület területét olvasztotta magába a vármegye. A vármegye területén utolsóként létrehozott két járás az Alibunári és a Párdányi járás volt. HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től.* In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 488. p.

⁴ A közigazgatási beosztást azért is nehéz meghatározni, mert a történelmi Keve vármegye még a török hódoltság előtt a török pusztításai következtében megszűnt. A későbbiekben, miután a térség felszabadult a török iga alól (1718), és idővel visszaállították a vármegyei közigazgatást (1778–1779), Keve vármegyét – Krassó, Temes és Torontál vármegyével ellentétben – nem támasztották fel.

egyes helységek népesség-, illetve népesedés-statisztikai sajátosságait, valamint egyéb „aktualitásait” is.

I. A Párdányi járás és települései

A Párdányi járás a történelmi Torontál vármegye tizenegy egykori járasa³ közül – az 1910. évi magyar népszámlálás „eszmei” időpontjában – a tizenegyedik legnagyobb kiterjedésű közigazgatási egység volt. A Párdányi járás területénél csak az Alibunári, a Csenei és a Perjámosi járasok területe volt kisebb. Területe: 91 637 katasztrális hold (527,37 km²) volt. A Párdányi járás területe a történelmi Torontál vármegye – 9903 km² nagyságú – területének 5,3%-át tette ki. A Párdányi járás tizenhárom települése közül tizenegy rendelkezett „nagyközség” ranggal: Alsóittebe, Csebze, Felsőittebe, Fény, Ivánd, Jánosföldre, Párdány, Szerbszentmárton, Torontáldinnyés, Torontálgyülvész, valamint Újpecs. További két helységnek „kisközség” titulusa volt, ezek: Magyarszentmárton és Ótelek.

Az egykori járás települései közül tizenkettő középkori eredetű. Egyedül Jánosföldét alapították a 19. század hajnalán, 1806-ban. A Párdányi járás területén húzódott egykoron a történelmi Keve és Temes vármegyék határa, ezért a török hódításokig a települések az előbbi vármegyék részei voltak. Alsó- és Felsőittebe, Ótelek és Párdány Keve vármegyéhez, Csebze, Fény, Ivánd, Szerbszentmárton és Újpecs Temes vármegyéhez tartozott. Magyarszentmárton, Torontáldinnyés és Torontálgyülvész közigazgatási hovatartozását nehéz megállapítani. Előbbi feltehetően Keve, utóbbi kettő valószínűsíthetően Temes vármegye része lehetett.⁴

A tizenkét település többsége a török hódoltság időszakát is átvészelte. Egyedül Fény, Magyarszentmárton, Ótelek és Újpecs népes-

sége veszett ki. Azonban ezeket a helységeket is újratelepítették a 18–19. században. Fényt (1767) jobbára románokkal, Magyarszentmártont (1806) és Óteleket (1793) magyarokkal, valamint Újpécset (1720–1730) németekkel.

gyesnek” mondható. Az utolsó magyar népszámlálás eszmei időpontjában – 1910. december 31-én éjféltkor – a járás lakosainak száma 27 171 fő volt, ebből a relatív többség, 9708 fő (35,7%) szerb. A jobbára római katolikus németek – 7153

A Párdányi járás helységeinek névváltozásai (1880–1910)

Népszámlálás				
	1880	1890	1900	1910
1.	Ittebe (Magyar-)	Magyar-Ittebe	Magyarittebe	Alsóittebe
2.	Csebza	Csebza	Csebza	Csebze
3.	Ittebe (Szerb-)	Szerb-Ittebe	Szerbittebe	Felsőittebe
4.	Főeny	Fény	Fény	Fény
5.	Ivánda	Ivánda	Ivánda	Ivánd
6.	Jánosföld	Jánosföld	Jánosföld	Jánosföldre
7.	Szent-Márton (Magyar-)	Magyar-Szt.-Márton	Magyarszentmárton	Magyarszentmárton
8.	Telek (Ó-)	Ó-Telek	Ótelek	Ótelek
9.	Párdány (Német-) Párdány (Szerb-)	Német-Párdány Szerb-Párdány	Németpárdány Szerbpárdány	Párdány
10.	Szent-Márton (Szerb-)	Szerb-Szent-Márton	Szerbszentmárton	Szerbszentmárton
11.	Dinyás	Dinyás	Dinyás	Torontáldinyés
12.	Gyülvész	Gyülvész	Gyülvész	Torontálgyülvész
13.	Újpécs	Új-Pécs	Újpécs	Újpécs

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A dualizmus korában (1867–1918) a járás településeinek száma az 1880., az 1890., az 1900. és az 1910. évi magyar népszámlálás alatt csak egy tekintetben változott. A járási székhely, Párdány az 1880., az 1890. és az 1900. évi magyar népszámlálás eszmei időpontjában még két önálló településből, Német- és Szerbpárdányból állt. A két települést az 1910. évi magyar népszámlálás eszmei időpontjára már egyesítették.

A járás településeinek népessége etnikai – anyanyelvi – szempontból meglehetősen „ele-

fővel (26,3%) – a második legjelentősebb népcsoport voltak. A szerbeket és a németeket a magyarok követték 6098 fővel (22,4%). A sorban a negyedik népcsoport – 4007 fővel (14,8%) – a románság volt. Az egyéb anyanyelvűek száma mindössze 205 főt (0,8%) tett ki.

A Párdányi járás települései anyanyelvi és felekezeti szempontból viszonylag jól elhatárolhatóak egymástól. A szerb települések voltak túlsúlyban: Felsőittebe, Ivánd, Szerbszentmárton és Torontáldinyés lakossága kizárólagosan, il-

A Párdányi járás anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	24 384	4870	6044	22	3794	–	8476 ^{II}		120+1058 ^{III}
1890	27 169	5651	7528	17	4119	1	5	9 729	119
1900	27 706	5764	7790	8	4008	–	26	10 030	80
1910	27 171	6098	7153	13	4007	–	21	9 708	171

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{II} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{III} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. A Párdányi járás esetében az első érték (120 fő) az egyéb hazai (109 fő) és az egyéb külföldi (11 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

letve jobbra szerb többséget képezett. Magyar, német, illetve román többségű faluból három-három volt a járás területén. A magyar falvak Alsóittebe, Magyarszentmárton és Ótelek voltak. Jobbra németek által lakott település volt Jánosföldre, Párdány és Újpecs. A románság Csebbe, Fény és Torontálgyülvész helységeiben alkotott többséget. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a magyarság a szerb többségű Felsőittebén, a jobbra román ajkú Fényen és a többnyire németek által lakott Párdányon is jelentősebb kisebbséget képezett. A németek a szerb többségű Felsőittebén és Ivádon, valamint a román többségű Torontálgyülvészen képviselték magukat nagyobb számban, akárcsak a szerbek a román ajkú Fényen és a német többségű Párdányban. A románság csak a szerb többségű Felsőittebén alkotott jelentősebb közösséget.

A Párdányi járás vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	24 384	9 215	12 743	35	2069	238	84
1890	27 169	10 680	13 683	34	2298	248	226
1900	27 706	11 222	13 966	25	2227	148	118
1910	27 171	10 941	13 890	98	1994	133	115

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Vallási téren – 1910-ben – a népességen belül két nagy vallási közösség dominált, egyfelől az ortodox (51,1%), másfelől a római katolikus egyház (40,3%). Előbbibe a szerbek és a románság, utóbbiba főképp a németek és kisebb részben a magyarok tartoztak. A harmadik legjelentősebb vallás (7,3%) – lényegesen elmaradva az első kettő mögött – a református volt. Hívei szinte kizárólagosan Alsóittebe magyar protestáns lakói közül kerültek ki. A többi valláshoz tartozók száma (346 fő) és aránya (1,3%) elhanyagolható volt.⁵

A Párdányi járás területén – 1910-ben – 9012 fő, azaz a teljes népesség 33,2%-a beszélt magyarul. Ez az érték elmaradt a vármegye egészétől; Torontál vármegye népességének 36,5%-a beszélt magyarul. A Párdányi járás népessége a magyar nyelv ismerete tekintetében a „közép-

mezőnyben”, a nyolcadik helyen zárt. A járás településeit tekintve – valószínűleg nem meglepő, hogy – a magyar ajkú községek érték el a legjobb eredményt. Őket követték igencsak elmaradva a német, majd a román és szerb települések.

A Párdányi járás területén 15 310 fő – a népesség 56,3%-a – tudott írni és olvasni.⁶ Ezzel az értékkel a járás népessége ugyancsak a vármegyei „középmezőnyben”, a hetedik helyen végzett. A legjobb értékeket a német, majd a magyar települések mutatták.

A trianoni békeszerződés a Párdányi járás teljes területét elvette Magyarországtól, és felosztotta a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és a Román Királyság között. Az utódállamok közötti határvonal megállapítása azonban nem ment egyszerűen. Mind a románok, mind a délszlávok a lehető legnagyobb részt próbálták megszerezni

a Bánság területéből. Az 1910. évi magyar népszámlálás idején tizenhárom települést számláló Párdányi járásból kezdetben két település, a magyar ajkú Alsóittebe és a jórészt szerbek által lakott Felsőittebe került a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz, a többi – a járás székhelyével, Párdánnyal együtt – a román állam része lett. A végleges határt – az 1923. november 24-i belgrádi egyezmény alapján – csak 1924. április 10-én állapították meg. Ennek értelmében – területcseré ellenében – a járási székhely, Párdány is – Romániától – a délszláv államhoz került. Megjegyezzük, hogy a határvonal meghúzásával több szerb ajkú település (Ivánd, Szerbszentmárton és Torontáldinnyés) is Romániához került. A tárgyilagosság kedvéért említjük meg, hogy a Bánság hosszú időn át etnikai értelemben Európa

⁵ A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912. 370–371. pp. (A továbbiakban: Népszámlálás 1910, 1912)

⁶ Népszámlálás 1910, 1912. 371. p.

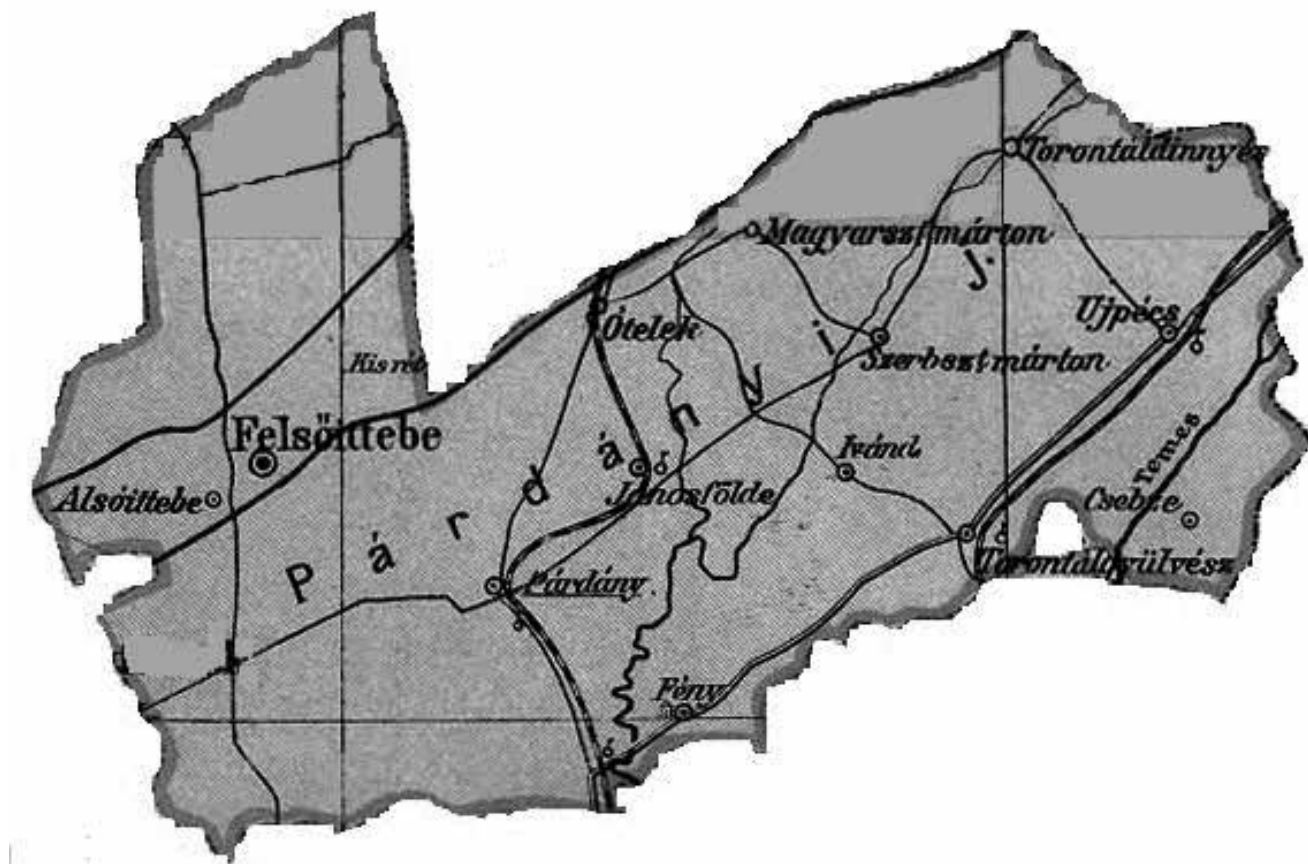
A magyarul beszélni, illetve az írni és olvasni tudó népesség száma és aránya településenként (1910)

Település	„Magyarul beszélni tud”		„Ír és olvas”	
	Fő	%	Fő	%
Alsóittebe	2226	99,5	1411	63
Csebze	222	13,6	871	53,2
Felsőittebe	1056	21,9	2437	50,5
Fény	394	19,3	829	40,7
Ivánd	301	20,4	692	46,9
Jánosföldre	405	23,7	1203	70,4
Magyarszentmárton	779	99,7	474	60,7
Ótelek	1920	99,9	1060	55,2
Párdány	910	28,3	1994	62,1
Szerbszentmárton	99	5,6	930	53
Torontáldinnyés	118	7,1	775	46,5
Torontálgyűlvész	160	10,9	773	52,7
Újpécs	422	17,3	1862	76,2
Összesen	9012	33,2	15 310	56,3

Forrás: Népszámlálás 1910, 1912. 369., 371. pp.

egyik legkevertebb területe volt, ezért a határvonal etnikai alapon történő meghúzása egyenesen lehetetlen vállalkozás lett volna.

Az elcsatolt, két részre osztott egykori járás szerb és román részei között hosszú évtizedekig nem volt átjárás. A térség a perifériára szorult. Ez

A Párdányi járás térképe

Forrás: KOGUTOWICZ MANÓ: *Torontál vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából.* Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt. Budapest, 1905 – alapulvételével saját szerkesztés.

meghatározta a népességmegtartó erőt is – az a határhelyzet miatt nemigen volt. A helységek népességszáma – az elvándorlás, az előregedés etc. miatt – mindkét oldalon rohamos fogyásnak indult. Az „utóbbi időben” – 2014-ben – nyílt meg ismét a közúti határátkelőhely a romániai Fény településnél Módos (Јаша Томић/Jaša Tomić) irányában.⁷ Korábban az utóbb a délszláv államhoz került Párdány és a Romániához került Jánosföldre között volt vasúti összeköttetés, azonban az már évtizedekkel ezelőtt megszűnt.

I. 1. Alsóittebe

Alsóittebe (németül: Neu Itebe, szerbül: Нови Итебеj/Novi Itebej) a Párdányi járás központjától, Párdánytól északnyugatra elhelyezkedő település. Napjainkban Magyarittabé a magyar neve. A középkori eredetű helységet először 1221-ben említették, Itebő, illetve Ittebő néven. Ekkor már monostora és prépostsága is volt, amely a tatárjárás (1241–1242) idején a faluval együtt elpusztult. Az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék is említette a helységet. Az ún. *vegyesházi királyok* uralkodása (1301–1526) idejéből több birtokosáról is maradt fenn adat. A török hódoltság alatt a falu magyar lakossága elmenekült, illetve elveszett, helyükre szerbek telepedtek le. Ezért a település nem halt ki. Az 1723–1725. évi gróf Mercy-féle térképen is lakott helyként jelölték. Lakói minden bizonnyal továbbra is ortodox szerbek lehettek.

A helységet 1781-ben Kiss Izsák vásárolta meg. Mivel a szerb lakosok nem akartak magyar földesúr uralma alatt élni, 1783–1784 körül délre, a katonai határőrvidék bánági területeire vándoroltak. Ezért a földesúr 1786-ban Békés vármegyéből telepített a faluba a református felekezethez tartozó magyarokat, akik lelkészükkel együtt érkeztek.

A korabeli viszonyokról Vályi András (1764–1801) statisztikus, geográfus a következőt jegyezte fel: „*Ittebe. Magyar, és Rátz Ittebe. Két falu Torontal Várm. földes Ura Kis Uraság, lakosai M. Ittebének reformátusok, Rátz Ittebének ó hitűek, fekszenek egymástól 1/4, Párdány Modoshoz 1 órányira, határjaik gazdagok, és kövérek, szőlejek nints, piatzok N. Becskereken, Temesváron, Csakován, és Pántsován.*”⁸

A Kiss család az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharcig volt a helység birtokosa. Utolsó földesura az aradi vértanú, Kiss Ernő (1799–1849) altábornagy volt. A szabadságharc pusztításait a falu és annak lakossága is megérezte. A szerb martalócoktól való félelmük miatt a magyarok 1849. január 19-én elmenekültek a faluból, Hódmezővásárhelyre, Makóra, valamint a Temes vármegyei Nagymajlátra (Mailat) mentek. Ezt a menekülést a népnyelv a mai napig *Sára-napi szaladásnak* hívja. A lakosok csak 1849 tavaszán tértek vissza, ekkor a falut romokban találták, mivel azt a szerbek teljesen kifosztották és felégették. Az újjáépítést nehezítette, hogy ebben az időben a településen kolerajárvány robbant ki, amely sok áldozatot szedett.⁹

Csokalyi Fényes Elek (1807–1876) statisztikus a következőket írta a helységről: „*Magyar-Ittebe, magyar falu, Torontál vmegyében, ut. p. Becskerekhez keletre 4 1/2 mfdnyire, a Bege partján: 44 kath., 2360 ref., 6 óhitű, 10 zsidó lak., ref. anyateplommal, 68 4/8 egész telekkel. Határa minden trágya nélkül gazdagon terem. F. u. Ittebei Kiss Erneszt örökösei.*”¹⁰

A falu közepén, a főtéren álló református templomot 1861 és 1866 között építették. A templom felépítése érdekében a helyiek szó szerint „minden követ megmozgattak”, hatalmas elszántsággal és hittel emelték fel az istenházát. Az alsóittebeiek égették ki a 400 ezer téglát, és maguk mentek el Erdélybe, illetve vágták ki ott az épületfák anyagát, és úsztatták le a Béga folyón.

⁷ Október 15-én megnyílik a Módos–Fény-határátkelő. 2014. szeptember 16. Magyar Szó:

<http://www.magjarszo.rs/hu/2464/kozelet/115864/Okt%C3%B3ber-15-%C3%A9n-megny%C3%ADlik-a-M%C3%B3dos%E2%80%93F%C3%A9ny-hat%C3%A1r%C3%A1tkel%C5%91.htm> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

⁸ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. II. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1797. Arcanum Adatbázis Kiadó: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/2-kotet-828BA/i-82E06/ittebe-82E9E/> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

⁹ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei.* In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 19. p. (A továbbiakban: REISZIG 1912)

¹⁰ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet.* Nyomatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 138. p. (A továbbiakban: FÉNYES [I. kötet] 1851); Vö. FÉNYES ELEK: *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. IV. kötet.* Trattner-Károlyi Tulajdona. Pest, 1839. 389. p. (A továbbiakban: [FÉNYES IV. kötet] 1839)

Alsóittebe (Magyarittabé) nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2156	2029	12	1	1	–	2 ^{IV}		111 ^V
1890	2243	2204	31	–	–	–	–	1	7
1900	2265	2189	49	–	13	–	2	12	–
1910	2238	2208	1	–	8	–	–	7	14

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{IV} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^V Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

A templom mellett állt a sok viszontagságot túlélt Kossuth Lajos-mellszobor, amelyet 1904-ben lepleztek le. Egy, a településre bevonuló szerb katona 1918-ban a mellszobrot „szíven” lőtte. A lyuk később is látható volt. Az alkotást – amelyet a szerb főhatalom elől hosszú ideig a református templomban rejtettek el – 2015-ben lopták el. Az elkövetők valószínűleg színesfémtolvajok voltak. A szomorú esemény után, szerencsére, a település nem sokáig maradt szobor nélkül. „Az új Kossuth-szobor egy szintén Horvay János által készített, soltvadkerti szobor alapján készült a vajdasági Magyar Nemzeti Tanács és Soltvadkert önkormányzata együttműködésében. Az új szobrot Biacsi Karolina kőszobrász-restaurátor vezetésével állították fel.”¹¹

illetően a falu lakossága drasztikusan csökkent. 15–20 évvel ezelőtt még azt lehetett mondani, hogy 1 000 református lelket számoltak a faluban, jelenleg valamivel több mint 500-an vannak. Az életvitelszerűen külföldön vagy Vajdaság egyéb részein tartózkodó magyarittabéiekkal együtt 700–800 református főről van szó. Sajnos, a munkanélküliség elvonzza a fiatalokat. 50 évvel ezelőtt, 1965-ben 21 keresztlő volt Magyarittabén, 40 évvel ezelőtt már csak 11, 30 évvel ezelőtt 10, 20 évvel ezelőtt kicsit emelkedett a szám, és így volt 14, 10 évvel ezelőtt 7, 2014-ben pedig 3 – sorolta Marton Károly az elszomorító adatokat. Körülbelül 1 000 lakosa van a falunak, amelynek 75–80 százaléka magyar. 2014-ben egy házasságkötés volt, hét gyermek konfirmált, három keresztlő és huszonegy te-

Alsóittebe (Magyarittabé) nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2156	233	4	3	1896	20	–
1890	2243	195	–	2	2038	2	6
1900	2265	217	31	–	2004	4	9
1910	2238	259	104	3	1821	12	39

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Magyarittabé magyarságának helyzetéről Marton Károly, a helyi református lelkész 2015-ben az alábbiakat nyilatkozta: „A reformátusságot

metés volt. Hozzá kell még tenni, hogy tizenegy, a faluból elszármazott elhunytért harangoztunk, egészítette ki a lelkész a beszámolóját.”¹²

¹¹ Alfahír – honlap: http://alfahir.hu/csak_azert_is_magyarittabe_kossuth_lajos_visszatert (Letöltés ideje: 2016. augusztus 5.)

¹² VADÓCZ MÁRK: Magyarittabé. A település története egyidős a falu református egyházának történetével. Szórványlétben 23. Magyar Szó, 2015. augusztus 16. Magyar Szó Online: <http://www.magjarszo.rs/hu/2799/hetvege/131669/Magyarittab%C3%A9.htm> (Letöltés ideje: 2025. február 4.); VADÓCZ MÁRK: A békési reformátusok utódai. Magyarittabé. In: Fodor István (szerk.): Szórványlétben. Magyar Szó. Újvidék, 2016. 114. p.

Alsóittebe (Magyarittabé) etnikai adatai (1921–2022)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	1930	Nincs adat.						
1953	1930	1895	Nincs adat.			1	10	24
1961	1868	1814	Nincs adat.			1	10	43
1971	1750	1682	Nincs adat.			1	17	50
1981	1553	1427	Nincs adat.			3	22	101
1991	1521	1325	1	2	15	3	62	113
2002	1315	1077	3	1	1	4	103	126
2011	1147	932	4	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	109	Nincs adat.
2022	893	635	Nincs adat.	Nincs adat.	4	Nincs adat.	126	Nincs adat.

Megjegyzés: A 2011. és 2022. évi szerb népszámlálás során a „Nincs adat.” megjegyzés esetén adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, ezért – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az 1991 és 2022 közötti népszámlálások esetében az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” kategóriák adatai is beleértendők. Forrás: Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#serbia> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

A fenti drámai adatokat az előbb jugoszláv, majd szerb népszámlálási adatok is alátámasztják. Alsóittebének 1910-ben még 2238 lakosa volt – kevés kivételtől eltekintve magyar anyanyelvűek voltak. A következő bő egy évszázad alatt rendre fogyott a népesség száma. A legutóbbi szerb népszámlálás (2022) mindössze 893 főt mutatott ki a településen. Az első szembeötlő változás, hogy 1910 és 2022 között 60,1%-kal csökkent a népesség száma. Másfelől beszédes adat az is, hogy a szerbség lassan, de növeli arányát a népességen belül, a magyarság száma és aránya viszont az elvándorlás, az elöregedés etc. miatt zuhanórepülésben van. Az egykoron szinte színmagyar faluban a magyarság – a legutóbbi (2022) szerb census szerint – már csak 71,1%-os többséget tett ki.¹³

A teljesség igényével jegyezzük meg, hogy Alsóittebe (Magyarittabé) testvértelepülési kapcsolatot ápol a Békés vármegyében fekvő Békés városával. A hivatalos kapcsolat a két település

között még 2006–2007-ben jött létre. *„Mint az közismert, a szerbiai Magyarittabé lakosainak ősei több mint 200 évvel ezelőtt Békés területéről indultak útnak, hogy a török üldöztetés után új életet kezdjenek. Magyarittabé lakói ma is a békésihez hasonló tájszólást beszélnek, és őrzik őseik szokásait is. 2007. szeptember 7-én írták alá a testvértelepülési szerződést.”¹⁴*

I. 2. Csebze

Csebze (németül: Cebza, románul: Cebza, szerbül: Чебза/Čebza) a járás központjától, Párdánytól keletre, közvetlenül a történelmi Temes vármegye határa mellett elhelyezkedő település.

A középkorban Temes vármegyéhez tartozó helységet először az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékben említették Cosa alakban. Később Chevze, Chuze, Cheuze (Csöze) alakban jelent meg a falu neve.

¹³ Vö. Népszámlálás 1910, 1912. 369. p.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#serbia> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

¹⁴ A szándéknyilatkozatot még 2006. szeptember 9-én, a testvértelepülési szerződést pedig közel egy évre rá, 2007. szeptember 7-én írták alá a települések képviselői. *Testvérvárosok – Magyarittabé. Békés – a hidak városa*: <https://www.bekesvaros.hu/magyarittabe> (Letöltés ideje: 2025. február 7.)

Csebze nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1403	14	37	–	1305	–	14 ^{VI}		1+32 ^{VII}
1890	1614	54	60	1	1474	–	–	3	22
1900	1728	73	81	–	1513	–	3	51	7
1910	1638	36 ^{VIII}	85	–	1493	–	–	16	8

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{VI} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{VII} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

^{VIII} „A Pollákovics-uradalmat parcellázták, a magyar cselédség elköltözött.” VARGA E. ÁRPÁD (szerk.): *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. III. kötet. Arad, Krassó-Szörény és Temes megye. Népszámlálási adatok 1850–2002 között.* Teleki László Alapítvány – Pro-Print Kiadó, Budapest–Csíkszereda, 2000. 474. p. (A továbbiakban: VARGA E. [III. kötet] 2000)

A *vegyesházi királyok* uralkodása (1301–1526) alatti időszakból több birtokosáról is vannak értesüléseink. A helység a török hódoltság idején feltehetően nem pusztult el, mivel az 1717. évi kincstári összeírás alkalmával lakott helyként került említésre, 80 lakott házzal. Továbbá az 1723–1725. évi gróf Mercy-féle térképen is feltüntették a települést. Lakói minden bizonnyal románok voltak.

Fényes Elek a 19. században a következőket írta a faluról: „Csebza, oláh falu, Torontál vármegyében, a Temes szigetjében, Csakovához 1 mfdnyire: 2 160 óhitű lak., s anyatemplommal. Földe szerfelett termékeny; legelője, rétje igen sok; 97 5/8 egész telket számlál. F. u. a kamara. Ut. p. *Detta*.”¹⁵

A faluban 1887-ben árvíz pusztított, majd pedig 1888-ban kolerajárvány tizedelte meg a lakosságot.

Csebze a történelmi múltban is románok által lakott település volt, amelynek lakosai jobbára a román ortodox egyházhoz tartoztak. A régi ortodox román templom még a 18. század közepén épült, majd annak helyébe 1880-ban új templomot emeltek. A templom védőszentje Keresztelő Szent János (Nașterea Sf. Ioan Botezătorul). Ünnepe napját június 24-én tartják. A település temetőjében áll egy fából épített, alacsony, zsinde-

tornyos-tetős ortodox templom és egy nőkolostor is. Előbbinek pontos építési ideje nem ismert, körülbelül a 15. és 17. század közé teszik. Az itteni szentkút vizének gyógyhatást tulajdonítanak a környékbeli románok, akik Szent György napján és pünkösdkor búcsúra járnak ide. A templomot a Szent Kereszt felmagasztalásának (Înălțarea Sf. Cruci), valamint Szent Györgynek (Sf. Gheorghe) a tiszteletére szentelték fel.¹⁶

A gyógyító forrás a fatemplom oltára mögött található. A templom a román ortodox építészeti gyönyörű alkotása. Érdekes, hogy sem a templomot, sem az ikonosztázt nem díszítik festmények, csak leakasztható szentképek. A két nagy méretű – Szűz Máriát és Jézus Krisztust ábrázoló – szentképet feltehetően a 19. század elején adományozták a Temesvárról (Timișoara) idelátogató zarándokok. Az egyiken évszám is látható: 1829.¹⁷ „A templom hossza 16 m, valószínűleg azért ilyen hosszú, hogy a forrás az oltár mögé kerüljön. A forrás gyógyító erejének híre megtalálta a legtávolabban élő hívőket is. Évek óta zarándokolnak ide az emberek. A templom alacsony (2,40 m), a kicsiny verandát pedig 4 oszlop tartja. [...] A templomon zsindeletető van, akárcsak a mindössze 2,30 m magas tornyon is.”¹⁸

¹⁵ FÉNYES (I. kötet) 1851, 204. p., Vö. FÉNYES (IV. kötet) 1839, 394. p.

¹⁶ *Mănăstirea Cebza*. Biserici.org: <http://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=2735> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

¹⁷ *A csebzei kolostor. Welcome to Romania*:

http://www.welcometoromania.ro/E70_Timisoara_Moravita/E70_Timisoara_Moravita_Cebza_m.htm

(Letöltés ideje: 2025. február 4.)

¹⁸ *A csebzei kolostor. Welcome to Romania*:

http://www.welcometoromania.ro/E70_Timisoara_Moravita/E70_Timisoara_Moravita_Cebza_m.htm (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

Csebbe nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1403	28	1306	1	–	24	44
1890	1614	99	1327	1	14	23	150
1900	1728	136	1518	4	6	15	49
1910	1638	88	1512	8	2	13	15

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Csebbe etnikai adatai (1920–2021)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1505	42	46	Nincs adat.	1416	Nincs adat.	Nincs adat.	1
1930a	1387	27	22	–	1338	Nincs adat.	–	–
1930n	1387	27	22	–	1329	Nincs adat.	–	9
1941n	1276	18	13	Nincs adat.	1221	Nincs adat.	Nincs adat.	24
1956	1249	Nincs adat.						
1966a	1095	5	3	–	1080	Nincs adat.	–	7
1966n	1095	5	3	–	1078	Nincs adat.	2	7
1977n	1061	13	4	–	1015	–	3	26
1992n	760	6	1	–	724	–	3	26
2002a	745	6	Nincs adat.	–	727	–	Nincs adat.	12
2002n	745	11	Nincs adat.	–	712	–	Nincs adat.	22
2011n	734	21	1	–	644	–	10	58
2021	838	A településsoros nemzetiségi adatok még nem elérhetők.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: VARGA E. (III. kötet) 2000, 473–474. pp.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#romania> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

I. 3. Felsőttebe

Felsőttebe (németül: Serbisch-Itebe, románul: Itebe, szerbül: Српски Итебеј/Srpski Itebej) az egykori Párdányi járás központjától, Párdánytól északnyugatra elhelyezkedő település. Napjainkban már a Szerbittabé elnevezést használják.

A középkori eredetű helység a török hódoltság időszakában lakott maradt. Az 1723–1725. évi gróf Mercy-féle térképen Itebej alakban la-

kott településként volt feltüntetve. Már ekkor is szerbek éltek itt, pravoszláv templomuk állt a faluban. „Az 1788-ban, az orosz-török háború kitörésekor Szerbiából hazánkba menekült szerbek közül 11 család itt nyert elhelyezést. 1781–86 között a Kiss család birtokába került. Legutolsó földesura Kiss Ernő honvédtábornok volt.”¹⁹ Vályi András statisztikus, geográfus is megemlékezett a településről, azonban Alsó- (Magyar-) és Felsőttebéről (Szerbittebe) közösen közölt

¹⁹ REISZIG 1912, 47. p.

adatokat. (Vályi gondolatait az előbbieken, Alsóittebénél [Magyarittabénél] már idéztük.) Közel fél évszázaddal később Fényes Elek statisztikus az alábbiakat írta a helységről: „*Rácz-Ittebe, rácz falu, Torontál vgyében, Magyar-Ittebe szomszédságából: 40 kath., 14 ref., 3072 n. e. óhitű lak., s anyatemplommal. Határában gyönyörű fáczányosok vannak; 172 egész telket számlál. F. u. Ittebei Kiss Erneszt örök.*”²⁰

A faluban két templom található. A településen élő szerbség a szerb ortodox egyházhoz

tartozik. A mostani, ma is létező pravoszláv templomot 1769 és 1774 között építették. Védőszentje Szent Száva (Свети Сава/Sveti Sava). Ünnepnapját május 10-én tartják. A faluban álló – németek és magyarok által használt – római katolikus templomot 1897-ben építették.²¹ Védőszentje: Fogolykiváltó Boldogasszony; ünnepnapját szeptember 24-én tartják.²² A liturgikus nyelv a német volt, most a magyar. Jelenleg nem önálló plébánia, hanem Tamásfalva (Хетин/Хетин) leányegyháza.²³

Felsőittebe (Szerbittabé) nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	4308	419	200	7	38	–	3408 ^{IX}		55+181 ^X
1890	4802	387	442	3	70	–	3	3838	59
1900	4960	372	518	5	66	–	–	3973	26
1910	4827	393	499	2	117	–	13	3764	39

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{IX} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^X Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Felsőittebe esetében az első érték (55 fő) az egyéb hazai (52 fő) és az egyéb külföldi (3 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

Felsőittebe (Szerbittabé) nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	4308	479	3615	13	133	61	7
1890	4802	600	3904	25	161	71	41
1900	4960	723	4025	5	151	55	1
1910	4827	712	3913	44	113	39	6

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

²⁰ FÉNYES (I. kötet) 1851, 138. p.; Vö. FÉNYES (IV. kötet) 1839, 389. p.

²¹ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekai Egyházmegye történetéhez*. Logos Kiadó, Tóthfalva, 1993. 418–421. pp.

²² „Fogolykiváltó Boldogasszony, BMV de Mercede: Ünneplése a mercedáriusok rendjében kezdődött. 1218. VIII. 1: éjszaka a Boldogságos Szűz látomásban buzdította Nolascoi Szt Pétert fogolykiváltó rend alapítására. E jelenés emlékére – melynek hatására Nolascoi Szent Péter és Pennaforti Szent Rajmund megalapította a mercedáriusok fogolykiváltó rendjét – kezdték ünnepelni a fogolykiváltó Boldogasszonyt. Mint rendi ünnepet a pápa 1615: hagyta jóvá. Spanyolországban és Franciaországban augusztus első vasárnapján ülték. Az egész Egyház számára 1696: vált kötelezővé, IX. 24-ét jelölték ki napjául. 1969 óta nem szerepel a liturgikus naptárban, de a Fogolykiváltó Boldogasszony tiszteletének tartalma bővült a szenvedélybetegek, különböző függőségekben szenvedők szabadulásának kérésével.” DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. III. kötet (Éhi–Gar). Szent István Társulat, Budapest, 1997. 733. p.

²³ Tamásfalva. Dioecesis Zrenianensis – Nagybecskerekai Egyházmegye: <http://www.catholic-zr.org.rs/tamasfalva/> (Letöltés ideje: 2024. február 4.)

Felsőittebe (Szerbittabé) etnikai adatai (1921–2022)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	5376	Nincs adat.						
1953	5013	706	Nincs adat.			14	4017	276
1961	4634	700	Nincs adat.			13	3816	105
1971	4058	527	Nincs adat.			26	3354	151
1981	3281	356	Nincs adat.			18	2586	321
1991	2873	291	1	2	15	15	2145	404
2002	2405	255	1	2	6	10	1881	250
2011	1969	219	Nincs adat.	Nincs adat.	12	6	1470	Nincs adat.
2022	1612	152	Nincs adat.	Nincs adat.	7	5	1215	Nincs adat.

Megjegyzés: A 2011. és 2022. évi szerb népszámlálás során a „Nincs adat.” megjegyzés esetén adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, ezért – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az 1991 és 2022 közötti népszámlálások esetében az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” kategóriák adatai is beleértendők. Forrás: Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#serbia> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

I. 4. Fény

Fény (németül: Föen, románul: Foeni, szerbül: Фењ/Fenj) az egykori Párdányi járás központjától, Párdánytól délkeletre elhelyezkedő település.

A középkorban Temes vármegyéhez tartozó helység első említése – 1289-ben – Fűen alakban történt, később pedig Fövenyföldre néven szerepelt az oklevelekben. A falu a török hódoltság időszakában elpusztult, csak 1767-ben népesítették be újra, ekkor a Maros partjáról tele-

pítettek ide románokat. Kisebb lélekszámú szerb közössége is volt, de az idővel – 1783-1784 körül – délebbre, a katonai határőrvidékre települt át.

Vályi András statisztikus, geográfus még „elegyes” falunak írta le a helységet: „*Fény. Elegyes falu Torontal Vármegyében, földes Ura Motsonyi Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Csákova falunak szomszédságában. Határja jó termékenyséű.*”²⁴

A település birtokosai előbb a Mocsonyiak, majd a Szapáry grófok, végül pedig a Csávossy

Fény nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2015	58	41	–	1409	–	441 ^{XI}		2+64 ^{XII}
1890	2098	98	59	–	1428	–	–	512	1
1900	2119	194	100	–	1323	–	11	489	2
1910	2037	249	45	1	1232	–	6	491	13

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{XI} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{XII} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb külföldi anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

²⁴ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. I. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1796. Arcanum Adatbázis Kiadó: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszag-nak-leirasa-87F85/1-kotet-81A16/f-82750/feny-827ED/> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

bároi család voltak. A településen álló – szebb napokat is megélt – kastélyt még 1812-ben a Mocsonyiak építették.

Fényes Elek statisztikus már románok által lakott faluként írt a településről: „Fény, oláh f., Torontál vmegyében, Párdányhoz 1 mfdnyire: 2026 óhitű lak., s anyatemplommal, szép kastélylyal, 94 6/8 egész jobbágytelekkel. F. u. Mocsonyi János.”²⁵

A településen álló két templom közül az egyik a románságé, a másik a szerbeké. Mindkét nép-

csoport az ortodox egyházhoz tartozik. A román ortodox templomot 1875-ben, a szerb pravoszláv templomot pedig 1888-ban építették. A románok templomát Nagyboldogasszony (Adormirea Maicii Domnului) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját augusztus 15-én tartják. A szerbek neoklasszikus stílusú, pravoszláv templomát ugyancsak Nagyboldogasszony (Узнесеня Блажене Девнице Марије/Uznesenje Blažene Djevice Marije) tiszteletére szentelték fel.²⁶

Fény nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2015	77	1916	–	10	11	1
1890	2098	157	1941	–	–	–	–
1900	2119	267	1825	–	8	10	9
1910	2037	275	1742	–	16	4	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Fény etnikai adatai (1920–2021)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1791	161	29	Nincs adat.	1164	Nincs adat.	Nincs adat.	437
1930a	1938	135	23	–	1338	Nincs adat.	440	2
1930n	1938	135	20	–	1332	Nincs adat.	441	10
1941n	1873	95	14	Nincs adat.	1305	Nincs adat.	Nincs adat.	459
1956	1536	Nincs adat.						
1966a	1480	61	2	–	1097	Nincs adat.	320	–
1966n	1480	66	2	–	1090	Nincs adat.	320	2
1977n	1313	34	8	–	999	–	256	16
1992n	1175	15	2	–	986	–	162	10
2002a	1180	14	–	–	1050	–	115	1
2002n	1180	13	–	–	1046	–	120	1
2011n	1204	20	2	–	1013	1	97	71
2021	985	A településsoros nemzetiségi adatok még nem elérhetők.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: VARGA E. (III. kötet) 2000, 494. p.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#romania> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

²⁵ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. II. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 16. p. (A továbbiakban: FÉNYES [II. kötet] 1851); Vö. FÉNYES (IV. kötet) 1839, 394. p.

²⁶ Foeni. Timiș. Biserici.org: <https://www.biserici.org/index.php?menu=CU> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

I. 5. Ivánd

Ivánd (németül: Iwanda, románul: Ivanda, illetve Iovănești [1924], szerbül: Иванда/Ivanda) az egykori Párdányi járás központjától, Párdánytól északkeletre elhelyezkedő település.

A helység a középkorban az egykori Temes vármegyéhez tartozott. Az első okiratos említése az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékben található. A török hódoltság alatt lakott hely maradt, és a törökök kiűzése után készült, 1717. évi kincstári összeírás is lakotként jelölte, azonban nem sokkal később elnéptelenedett. Az 1781-es esztendőben Moska Naum és Konstantin vették meg a falut, amely ekkor már ismét lakott volt. Szerb lakosai 1783-1784 körül délebbre, a katonai határőrvidék bánsági területeire költöztek, és a helyükre római katolikus vallású németek érkeztek.²⁷ Ennek ellenére számos szerb maradhatott a faluban, mert Vályi András óhitű faluként szölte Ivándról: „Ivanda. Rátz falu Torontal Várm. földes Ura Moszka Uraság, lakosai ó hitűek, fekszik Csakovához 1 mértföldnyire, határja jó, búzáat középszerűen, egyebet bőven terem, szőlője is van, piatza Temesváron, Csakován, néha Becskereken is.”²⁸

A 19. század közepén Fényes Elek is szerb településként írta le Ivándot: „Ivanda, ráciz falu, Torontal vmegyében, Gyülvészhez 1/2 órányira:

1178 óhitű lak., s anyateplommal, 64 7/8 egész telekkel. F. u. Ivandai Karácson István. Ut. p. Temesvár.”²⁹

Az egykor szerb többségű Ivánd, amely korábban egy jelentősebb német kisebbségnek is otthont adott, mára jobbára elrománosodott. A németek eltűntek a településről, és a szerbség is igencsak megtizedelődött. A Bărăgan területére történt deportálások, a szerbek el-, a németek kivándorlása, az asszimiláció, az elöregedés etc. teljes mértékben megváltoztatta a helységben az etnikai és részben a vallási viszonyokat.

A településen egykor többséget képező szerbség a szerb pravoszláv egyházhoz tartozott. A szerbek ortodox templomát 1830-ban építették.³⁰ A templom védőszentje Szent Gábor arkangyal (Сабор Светог архангела Гаврила/Sabor Svetog arhangela Gavriila) volt. Ünnepe napját július 26-án tartják. A településen élő németek, illetve magyarok a római katolikus felekezethez tartoztak. A római katolikus templomot 1896-ban építették, 1931-ben pedig átépítették. Védőszentje Szent Rafael arkangyal (Erzengel Raphael) volt. Ünnepe napját október 24-én tartották. A liturgikus nyelv a német volt. A jóformán hívek nélkül maradt templom másfél évtizede, 2010-ben összedőlt.³¹ A településen már a románság is rendelkezik egy kisebb román ortodox templommal, amelyet 2007-ben építettek,

Ivánd nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1360	184	172	–	25	–	925 ^{XIII}		9+45 ^{XIV}
1890	1545	178	241	–	5	–	–	1120	1
1900	1511	114	322	1	48	–	–	1021	5
1910	1477	62	301	–	49	–	–	1034	31

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{XIII} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{XIV} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

²⁷ REISZIG 1912, 57. p.

²⁸ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. II. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1796. Arcanum, Adatbázis Kiadó: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/2-kotet-828BA/i-82E06/ivanda-82EAD/> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

²⁹ FÉNYES (II. kötet) 1851, 139. p.; FÉNYES (IV. kötet) 1839, 395. p.

³⁰ REISZIG 1912, 57. p.

³¹ VOGEL, HEINZ: *Iwanda, Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat:* <http://www.banatergottesheuser.ro/iwanda.htm> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

és Partos-i Szent József (Sf. Iosif cel Nou de la Partos) tiszteletére szenteltek fel. Ünnepnapját szeptember 15-én tartják.

pontjától, Párdánytól északkeletre elhelyezkedő település. Múltja az 1800-as évek legelejére nyúlik vissza, amikor gróf Buttler János a falut

Ivánd nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1360	311	1002	7	–	36	4
1890	1545	369	1127	–	7	42	–
1900	1511	423	1036	–	3	10	39
1910	1477	344	1116	–	1	16	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Ivánd etnikai adatai (1920–2021)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1441	132	312	Nincs adat.	16	Nincs adat.	Nincs adat.	981
1930a	1456	99	319	–	54	Nincs adat.	975	9
1930n	1456	97	318	1	56	Nincs adat.	975	9
1941n	1422	167	267	Nincs adat.	72	Nincs adat.	Nincs adat.	916
1956	1047	Nincs adat.						
1966a	836	43	54	–	134	Nincs adat.	605	–
1966n	836	43	54	–	137	Nincs adat.	602	–
1977n	655	32	20	–	241	–	362	–
1992n	539	20	5	–	344	–	168	2
2002a	613	20	Nincs adat.	–	444	–	141	8
2002n	613	20	Nincs adat.	–	438	–	148	7
2011n	596	14	4	–	478	–	71	29
2021	593	A településsoros nemzetiségi adatok még nem elérhetőek.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: VARGA E. (III. kötet) 2000, 505. p.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#romania> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

I. 6. Jánosföldre

Jánosföldre (németül: Johannisfeld, románul: Iohanisfeld vagy Ionel, illetve Ionești [1924], szerbül: Јоханисфелд/Johanisfeld) a járás köz-

római katolikus német lakosokkal telepítette be.³² A helység telepítője egyben a település névadója is. A németek a magyar elnevezést vették át (Johannisfeld), és a román megnevezésekben is ezt érhetjük tetten.

³² REISZIG 1912, 58. p.

Fényes Elek híres „geográfiai szótárában” német falunak írta le: „Jánosföld, német falu, Torontál vmegyében, Párdányhoz nem messze: 1348 kath., 10 zsidó lak., kath. paroch. templommal. Lakosai contractualisták, s vagyonos emberek. F. u. gr. Buttler János örökös. Ut. p. N. Becskerek.”³³

megszűnt. A településen a második világháború után többséggé, majd kizárólagossá váló román-ság a román ortodox egyházhoz tartozik. Ortodox templomukat 2011-ben építették, és Szent Péter és Pál apostolok (Sfinții Apostoli Petru și Pavel) tiszteletére szentelték fel.³⁶

Jánosföldre nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1766	11	1646	–	–	–	10 ^{XV}		5+94 ^{XVI}
1890	1858	21	1829	–	1	–	–	7	–
1900	1866	69	1763	–	–	–	–	21	13
1910	1710	91	1572	–	13	–	–	34	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{XV} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{XVI} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

Jánosföldre nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1766	1755	10	–	–	1	–
1890	1858	1850	8	–	–	–	–
1900	1866	1843	21	2	–	–	–
1910	1710	1664	38	–	–	1	7

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A német lakosság római katolikus plébániáját már 1826-ban felépítették, de a neoklasszikus stílusú, római katolikus templom csak 1833-ban készült el. Orgonája újabb, 1925-ből való. A templom védőszentje Keresztelő Szent János (Hl. Johannes der Täufer).³⁴ Ünnepnapiját június 24-én tartották. A liturgikus nyelv a német volt. A plébánia egykoron a Csanádi Egyházmegye Alsó-torontáli Esperesi Kerületéhez tartozott.³⁵ A német nyelvű hitélet, a németség kivándorlása miatt, mára

Jánosföldre németsége a második világháborút követően fogyott meg. 1951 és 1956 között a Bărăgan területére történt deportálás csökkentette a németek számát, ekkor 253 németet hurcoltak el. A román kommunizmus idején a sorvadás, az asszimiláció, az elöregedés, a fejpénz ellenében történt kivándorlás apasztotta a németek számát. A német iskola előbb alsó tagozatra redukálódott, majd 1990 után megszűnt. A kommunizmus bukásával a németség Németországba vándorolt ki, ez a helység elrománosodását idézte elő.

³³ FÉNYES (I. kötet) 1851, 148. p.; Vö. FÉNYES (IV. kötet) 1839, 395. p.

³⁴ Keresztelő Szent János a bánági (és a bácskai) németek körében kifejezetten népszerű szent volt. Több helyen a templom védőszentjének választották. „János, Keresztelő, Szent (lat. Ioannes Baptista), Nyakavágó János (Kr. e. 4 k.-Kr. u. 29): Jézus előhírnöke, Zakariás pap és Erzsébet fia (Lk 1,5). Förlépése és népszerűsége egyre erősödő népmozgalmat idézett elő, ezért Keresztelő Szent János kimondja, hogy nem ő a Messiás, hanem csak a Messiás előfutára.” Tevékenysége miatt Heródes Antipász – Galilea és Perea uralkodója – elfogatta, és Kr. u. 29-ben lefejeztette. „Ünnepe. Az Egyház megünnepli ~ vértanúságának (égi születésének) napját (augusztus 29.) és test szerinti (földi) születésnapját is (június 24.)...” DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon. V. kötet (Homo–J). Szent István Társulat, Budapest, 2000. 655. p.

³⁵ DIÓS – VICZIÁN 2000, 655. p.

³⁶ Iohanisfeld. Biserici.org: <http://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=19468> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

Jánosföldre etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1668	40	1602	Nincs adat.	6	Nincs adat.	Nincs adat.	20
1930a	1730	30	1654	–	23	Nincs adat.	22	1
1930n	1730	29	1656	–	23	Nincs adat.	21	1
1941n	1730	67	1621	Nincs adat.	30	Nincs adat.	Nincs adat.	12
1956	1586	Nincs adat.						
1966a	1365	20	1049	–	285	Nincs adat.	4	7
1966n	1365	22	1043	–	289	Nincs adat.	4	7
1977n	1056	16	635	–	401	1	2	1
1992n	814	15	41	–	754	–	4	–
2002a	899	6	6	–	886	–	1	–
2002n	899	10	14	1	873	–	1	–
2011n	756	9	9	–	706	–	2	30
2021	879	A településsoros nemzetiségi adatok még nem elérhetők.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: VARGA E. (III. kötet) 2000, 559–560. pp.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#romania> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

Vadász György: Radnóti Miklós Művelődési Központ (RaM), Budapest